

ДО ПИТАННЯ СУТНОСТІ ТА СТРУКТУРИ ЕСТЕТИЧНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРАЦІ.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У контексті інтеграційних процесів розвиток сучасної світової спільноти відбувається на засадах утвердження вищих духовних надбань, нагромаджених людством за весь період свого існування. При цьому пріоритет надається ідеям гуманізму, подальшого зростання творчого потенціалу особистості, збагачення її естетичного ставлення до різних явищ довкілля, соціальних цінностей і праці. Саме в такому ставленні, як зазначають мислителі сучасності (І. Зязюн, М. Каган, Т. Шарден та ін.), реалізуються духовні зв'язки людини й суспільства. Тому ця проблема має однаково важливе значення для всіх галузей культури, у тому числі й освіти.

Її гострота і значущість особливо зростають, якщо мова йде про професійну підготовку майбутніх фахівців гуманітарного профілю, зокрема, педагогів.

Освоєння цього фаху в системі вищої педагогічної освіти пов'язане з розв'язанням численних навчально-виховних завдань. Серед них особливе місце посідає формування у майбутніх учителів естетичного ставлення до навчальної та виробничої праці, специфіка якої полягає в її творчому спрямуванні на «красу педагогічної дії» (І. Зязюн, Г. Сагач).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У системі сучасної педагогічної освіти в Україні нагромаджено значний теоретичний і практичний досвід розв'язання численних завдань естетичного виховання майбутніх учителів різного фаху. Про це свідчать наукові праці В. Бутенка, М. Лещенко, Л. Масол, Г. Падалки та інших учених. Подальші наукові розробки цієї проблеми й педагогічні зусилля колективів вищих навчальних закладів регламентуються такими державними освітніми документами, як Закон України «Про освіту», Національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Концепції національного та естетичного виховання.

У контексті заявленої проблеми на особливу увагу заслуговують науково-педагогічні дослідження з питань формування естетичного ставлення майбутніх учителів до довкілля (Ю. Максимчук, О. Малицька, Г. Тарасенко, О. Хращевська, Т. Шмельова та ін.), життя людини (А. Гордійчук, О. Коробко, Д. Корольов, В. Кудін, А. Лобова, Н. Могілевська, І. Сергієнко та ін.), мистецтва (Л. Гарбузенко, Л. Левчук, О. Олексюк, О. Отич, О. Падалка, О. Рудницька, О. Шевнюк та ін.).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми: Віддаючи належне проведеним дослідженням, питання формування у суб'єктів педагогічного процесу естетичного ставлення до праці висвітлено в незначній кількості наукових досліджень. Особливості навчально-виховного процесу в сучасних вищих педагогічних навчальних закладах зумовлюють необхідність естетичної самоорганізації студентів. Тому формування в них естетичного ставлення до праці потребує детального дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз сутності та структури поняття «естетичне ставлення до праці».

Виклад основного матеріалу дослідження. Донині в Україні ухвалено низку законодавчих документів [1, с. 2–10; 2, 2–6; 70], що регламентують естетичний аспект виховання та освіти. Згідно з ними, як зазначає провідний український педагог В. Бутенко, «становлення і розвиток українського суспільства на демократичних засадах передбачає вияв посиленої уваги до всього, що пов'язане з життям, працею, творчістю людей, створенням широких можливостей для їхнього духовного розвитку, збагаченням системи правових, моральних, естетичних цінностей» [3, с. 153].

У Концепції естетичного виховання особливу увагу приділено методологічним засадам формування естетичного ставлення дітей та молоді до світу, людей, різних видів мистецтва й праці. Реалізація цих засад неможлива без глибокого наукового осмислення генези, сутності, специфіки та структури естетичного ставлення в його загальному та конкретно-предметному аспектах.

Поняття «ставлення» в історії світової науки почало фігурувати у ХІХ столітті й позначало емоційно-вольову настанову особистості на що-небудь. Ґрунтовні дослідження естетичного аспекту такої настанови на терені філософської думки колишньої країни Рад започатковано лише в 60-х роках минулого століття. Про це свідчать праці А. Бурова [2], Б. Ліхачова, С. Раппопорта та інших учених. Згодом ця проблема стала предметом наукових студій у психології й соціології, унаслідок чого розширилися наукової знання про нього, зокрема в культурно-історичній теорії С. Виготського [6] та трудовій концепції Г. Плеханова, Л. Столовича й І. Чанґлі, у яких розроблено фундаментальні теоретичні положення, згідно з якими естетичне ставлення людини до зовнішнього світу й самої себе є продуктом трудової діяльності, що розпредмечує людський сенс речі, результат освоєння практики суспільних відношень і культури. На цьому теоретичному підґрунті змодельовано вірогідну послідовність становлення естетичного ставлення: прикраса знарядь праці – поява продуктів трудової діяльності як створення людиною нової реальності – самоставлення з позиції краси – налагодження гармонійних узаємин з іншими й природою.

За Г. Гегелем [7] та І. Кантом [9] сутність естетичного ставлення зумовлюється його соціальним характером. Тобто естетичні цінності, ідеали, емоції й настанови завжди історично детерміновані умовами суспільного життя й практикою. Ці психологічні якості людини зумовлюються природою ставлення загалом, вагомість якого, як зазначає В. М'ясищев, полягає в тому, що особистість формується в процесі ставлення до дійсності, що зумовлює становлення її характеру завдяки єдності різних видів ставлень (до природи, людини, мистецтва, праці тощо) та способів їх здійснення.

У дослідженні А. Бурова [2; 28] доведено, що сутність естетичного ставлення, незалежно від його предметної спрямованості, має реальну психофізіологічну основу, що закономірно виникає внаслідок впливу специфічної соціальної ситуації, котра стосовно трудової діяльності індивіда зумовлює співвідношення мети й результатів праці, визначає характер схеми

ставлення до неї, спрямовує на обов'язок її виконувати та формує попит суспільства на виробництво матеріальних і духовних благ.

Отже, складність природи естетичного ставлення зумовлює певну множину його сутнісних характеристик. Тому воно належить до самостійного класу психологічних понять і позначається як соціальне, об'єктивне, суб'єктивно-об'єктивне, цілісне, ідеальне, внутрішньо особистісне, загальнолюдське, суб'єктивно-оцінювальне й свідомо-вибіркове явище.

Із психологічного кута зору в дослідженні С. Замашної категорія «естетичне ставлення» трактується як «активна форма чуттєво-практичного освоєння дійсності, що характеризується розвиненими почуттями, судженнями та здатністю й бажанням конструктивно сприймати й створювати нове (як у судженнях, так і практично-прикладній діяльності)». Однак специфіка естетичного ставлення зумовлюється його неутилітарним, аксіологічним та емоційним характером, бо, як зазначає А. Воеводін, «в основній своїй масі, естетичні об'єкти виглядають нейтрально щодо їхньої утилітарної значущості». В історичній естетико-філософській ретроспективі ця особливість естетичного була зазначена Аристотелем, Г. Гегелем [7], І. Кантом, Л. Фейєрбахом та іншими видатними мислителями. Тому цілком слушним є твердження У. Хогарта про те, що естетичне ставлення – це милування прекрасними предметами без бажання володіти. Окрім безкорисливості, специфіку естетичного ставлення складає емоційність. За Д. Леонтьєвим та В. М'ясищевим, в естетичному ставленні людина оцінює дійсність у контексті особистісного сенсу, носіями якого є емоції, пристосовані до розв'язання завдань суспільної практики в естетичній системі суб'єкт – об'єкт (наприклад, людина – праця).

Отже, загалом естетичне ставлення у науковій літературі розглядається у вузькому й широкому значеннях. Звужене розуміння цього явища охоплює лише естетичний стан особистості, а розширене – естетичні емоції, пізнання, оцінку та діяльність. Відповідно до цього розрізняється два підходи

до вивчення структури естетичного ставлення – психоемоційний та системно-діалектичний. Перспективність останнього полягає в тому, що в ньому передбачено вивчення естетичного ставлення як складної багатокомпонентної структури особистості, у якій інтегруються естетичні сприйняття, переживання, почуття, смак, ідеал, оцінка, судження тощо.

У своїх дослідженнях С.Л. Рубінштейн звертав увагу на те, що «людина є особистістю завдяки тому, що свідомо визначає своє ставлення до оточення».

Визнання більшістю вчених (Г. Апресян, А. Буров, С. Голдентрихт, І. Зязюн, М. Каган, А. Семашко та ін.) наявності широкого спектра компонентів естетичного ставлення спонукало їх до пошуку способів його впорядкування й систематизації. Першою такою спробою було обґрунтування центричної моделі естетичного ставлення, що складалася зі змістової (естетичне сприйняття), оцінної (естетичний інтерес) та діяльнісної (естетична потреба) домінант. Однак логічної довершеності така структура не мала, оскільки була ускладнена периферичними щодо ядра естетичного ставлення елементами, наприклад, центрація естетичного сприйняття супроводжувалася естетичними почуттями, потребами й смаком як супутніми елементами цього компонента.

Інший дещо раціональніший спосіб систематизації естетичного ставлення запропоновано вітчизняним педагогом А. Щербо. Він полягав у розподілі його компонентів за змістовими блоками естетичного відображення й перетворення. Однак така уніфікація не дає чіткого уявлення про структуру естетичного ставлення.

На думку Г. Шевченко, естетичне ставлення містить у собі естетичні сприйняття, почуття, оцінки, потреби, судження, смаки й ідеали. Очевидно, що цю низку естетичних якостей особистості можна поділити принаймні на чотири складники – емоційний, гносеологічний, аксіологічний та діяльнісний. На користь такої диференціації слугує обґрунтований погляд В. Бутенка на те, що естетичне ставлення – це сукупність ідей, позицій,

поглядів, орієнтацій актуалізованих у свідомості, смакові уподобання, почуття, інтереси, потреби, ідеали та судження, що дістають своє вираження в переживаннях, реакціях і діях людини [4]. Із цього випливає, що естетичне ставлення має емоційний (яскраво виражені естетичні переживання, почуття, реакції), пізнавальний (естетичні сприйняття, судження, уява), ціннісний (естетичні оцінки, смаки, норми, ідеали) та формоутворювальний (естетичні мотиви, потреби, інтереси й настанови та способи їх задоволення в діяльності) складники. На наш погляд така структура є універсальною щодо специфіки спрямованості естетичного ставлення особистості на певний предмет, у тому числі й до праці.

У контексті естетичного ставлення до праці заслуговують на увагу педагогічні роздуми В. Сухомлинського стосовно ставлення до краси. «Краса, – писав видатний педагог, – це глибоко людське!Духовне багатство, досягнуте завдяки спогляданню краси ми розвиваємо і збагачуємо в праці, спрямованій на створення радості для людей. Краса облагороджує тільки тоді, коли людина працює, створюючи хліб для життя і красу для того, щоб не було життя тільки заради хліба». «Співпереживання відчуття радості від праці – це азбука самовиховання».

Провідним мотивом формування естетичного ставлення особистості до праці у В. Сухомлинського є розуміння категорії краси як прагнення до творення цінностей світу й власного буття. «Якщо хочеш бути красивим, працюй до самозабуття, працюй так, щоб ти почував себе творцем, майстром, господарем в улюбленому ділі. ... Зовнішня краса має свої внутрішні, моральні джерела. Улюблена творчість накладає відбиток на риси обличчя, робить їх тоншими, виразнішими».

У численних висловлюваннях В. Сухомлинського, наприклад таких: «Єдність праці і емоційно-естетичного виховання досягається тим, що людина, пізнаючи світ працею, створює красу, стверджує тим в собі почуття краси праці, творчості, пізнання»; «Тільки праця у всій її багатогранності, спрямованій на пізнання, освоєння світу, на самовираження,

самоствердження, тільки насичення вільного часу працею, що збагачує духовне життя, може дати людині щастя»; «Якщо дитина не знає праці, одухотвореної ідеєю творення краси для людей, її серцю чужі чуйність, сприйнятливність до тонких, «ніжних» засобів видиву на людську душу...» утілена ідея про те, що естетичне ставлення до праці в освітньому середовищі є запорукою успіху пізнавально-духовної діяльності учня. Велике значення естетичному чиннику в педагогічному процесі надавав А. Макаренко, вбачаючи в ньому цілеспрямовану естетизацію трудового процесу, навчально-виховного середовища й поведінки вихованців. Із цього приводу видатний педагог зазначав: «Не можна нехтувати естетичними сторонами життя. Естетика костюму, кімнати, сходів, верстата має аніскільки не менше значення, ніж естетика поведінки». Естетичне ставлення до праці він також вбачав у її творчому зорієнтуванні: «Творча праця можлива тільки тоді, коли людина ставиться до роботи з любов'ю, якщо вона свідомо бачить у ній радість, розуміє користь і необхідність праці, коли праця робиться для неї основною формою прояву особистості й таланту. Таке ставлення до праці можливе тільки тоді, коли утворилася глибока звичка до трудового зусилля, коли ніяка робота не здається неприємною, якщо в ній є який-небудь сенс» .

Висновки з даного дослідження. Отже, педагогічний аспект естетичного ставлення до праці полягає у вихованні прагнення до зовнішньої і внутрішньої краси трудової діяльності, її творчої зорієнтованості та створення гармонійного й доцільного навчально-виховного середовища.

Перспективи подальших розвідок. На різних етапах становлення й розвитку особистості формуванню естетичного ставлення до праці важливе значення має система неперервної освіти. Тому в вирішенні зазначених питань доцільно з'ясувати роль та визначити функції вищої педагогічної освіти у формуванні естетичного ставлення студентів до праці.

Література

1. Аристотель. Одуше. М.;: Мир книги, 2007. - 400 с.
2. Буров А.И. Эмоции, чувства, отношения // Вопросы психологии. - 1966. № 1. С.141-152.
3. Бутенко В. Г. Культурно-освітнє середовище навчального закладу як важливий чинник формування естетичного світогляду молоді // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології : збірник наукових праць. Херсонський національний технічний університет. – Херсон, 2010. – № 2 (3) . – С. 153 – 154.
4. Бутенко В.Г. Педагогические основы формирования у старшеклассников эстетического отношения к искусству: Автореф. дис... доктора пед. наук: 13.00.01/Научно-исследовательский институт педагогики Украины. – К., 1992. – 44 с.
5. Воеводин А. П. Становление рационально-теоретических форм в структуре художественного сознания : (опыт ист.-генет. реконструкции) / А. П. Воеводин ; Восточноукр. гос. ун-т, Луган. гос. пед. ин-т им. Т. Г. Шевченко. — Луганск : [б. и.], 1996. — 194 с., с. 30.
6. Выготский Л.С. История развития высших психических функций // Собр. соч. в 6 т. - М., 1983. Т.3. Проблемы развития психик.
7. Гегель Г. Лекции по истории философии // Соч. М.: Соцэскиз, 1938: Т. 2.
8. Замашна С. М. Виховання естетичного ставлення старшокласників до творів мистецтва української діаспори автореф. дис . на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук 13.00.07 – теорія і методика виховання.
9. Кант И. Критика чистого разума // Соч. - М., 1964. - Т. 3.

Анотація

У статті розглядаються питання сутності та структури естетичного ставлення до праці у філософському, соціальному та психолого-педагогічному аспектах.

Ключові слова: *сутність, ставлення, категорія «естетичне ставлення», естетичні цінності.*

The article examines the essence and structure of aesthetic attitude to work in philosophical, social, psychological and pedagogical aspects.

Keywords: essence, the attitude, the category of "aesthetic attitude" aesthetic values.

